

Araştırma Makalesi

Erken Modern Dönemde Kırım Hanlığı'nda Kusurlu Köleler Üzerine Bir Değerlendirme

Sema Aktaş Sarı*

(ORCID: 0000-0003-3572-7149)

Makale Gönderim Tarihi

04.01.2023

Makale Kabul Tarihi

09.01.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Aktaş Sarı, S., "Erken Modern Dönemde Kırım Hanlığı'nda Kusurlu Köleler Üzerine Bir Değerlendirme", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Mart 2023): 137-164.

APA: Aktaş Sarı, S. (2023). Erken Modern Dönemde Kırım Hanlığı'nda Kusurlu Köleler Üzerine Bir Değerlendirme. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (1) , 137-164.

Öz

Kölelik, tarih boyunca insan emeğini örgütleme yollarından biriydi. Bu sistemin ihtiyaç duyduğu iş gücünü ve enerjiyi sağlayacak köle; sağlıklı, güçlü ve istihdam edileceği işe uygun olmalıydı. İktisadi ve sosyal hayatın çarkları içinde gerekli nitelikleri taşımayan köleler, hukuka yansdıkları biçimiyle *ayıplı* veya *marazlı* olarak tanımlanırdı. Bu çalışmada amaçlanan, 17. yüzyıl Kırım Hanlığı'nda satış iptal davalarına konu olan kusurlu köleler bağlamında sorun edilen özellikleri, etnisite, cinsiyet, sağlık ve estetik alanlarına dayalı olarak kategorize etmek ve bu kusurların yol açtığı ticari ve hukuki sorunları değerlendirmektir. Çalışmanın temel başvuru kaynakları Kırım kadı sicilleri ve Osmanlı şeyhülislamlarının verdiği fetvalardır.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kölelik, Kusurlu Köleler, Fetva.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, aktassari@gmail.com.

Assist. Prof. Dr., Sinop University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Republic of Türkiye.

An Evaluation of Disabled Slaves in Crimean Khanate in the Early Modern Period

Abstract

The slavery system was one of the ways in which human labor was arranged throughout history. The slave had to be suitable for the work he/she would be performing, strong, and able to provide the labor and energy the system needed. Slaves who possessed the necessary qualities were regarded in the economic and social system as disabled or ill, in accordance with law. The main objective of this article is to categorize qualities of disabled slaves subject to sale cancellation cases in 17th century Crimean Khanate according to ethnicity, gender, health and aesthetics, and to analyse the commercial and legal problems caused by these disables. The main database of the article is the Crimean qadi registers and the fatwas issued by Ottoman Sheikh al-Islams.

Keywords: Crimea, Slavery, Disabled Slaves, Fatwa.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun köle ticareti haritasında kritik noktalardan birisi Karadeniz köle ticareti ağıdır. Bu ağın belkemiğini oluşturan bölge ise Kırım Yarımadası'dır. Karadeniz ve Kırım kölelik sistemi, çeşitli çalışmalarda ticari, sosyal ve kültürel açılardan ele alındı. Alan Fisher,¹ Halil İnalçık,² Mária Ivanics,³ Dariusz Kolodziejczyk⁴, Yücel Öztürk,⁵ Nuri Kavak,⁶ Zübeyde Güneş Yağcı,⁷ Mihail Kızılov,⁸ Fırat Yaşa,⁹

¹ Alan Fisher, "Muscovy and the Black Sea Slave Trade", *Canadian-American Slavic Studies*, 6/4 (1972), ss.575-594.

² Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği", *Doğu Batı: Makaleler II*, Ankara, 2009, s. 123-153.

³ Mária Ivanics, "Enslavement, slave labour and treatment of captives in the Crimean Khanate", *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth–Early Eighteenth Centuries)* Edited by Géza Dávid and Pál Fodor, Brill, Leiden 2007. ss. 193-219.

⁴ Dariusz Kolodziejczyk, "Slave Hunting and Slave Redemption as a Business Enterprise: the Northern Black Sea Region in the Sixteenth to Seventeenth Centuries." *Oriente moderno* 25 (86), no. 1 (2006), ss.149–59.

⁵ Yücel Öztürk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeğinin Rolü ve Hacmi", *Osmanlı Devleti'nde Kölelik, Ticaret, Esaret, Yaşam*, Ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire yay. İstanbul, 2017, ss. 31-56.; Öztürk, "Kazak Teriminin Kölelik Mefhumu ile İlişkisi

Zeynep Özdem Köse¹⁰ ve Şahin Kılınç¹¹ köleliğin muhtelif boyutları üzerine çalışan araştırmacılarıdır. Son yapılan editörlü bir çalışmada ise Karadeniz köleliği hususunda yapılan araştırmalar Orta Çağ'dan başlayıp 20.yüzyılın başına kadar getirilmiştir.¹²

Tüm bu kölelik külliyesi, köle ticareti, emeği, istihdam alanları, fiyatları, kölelerin azat edilmeleri ve firar etmeleri üzerine yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Köleliğin ticari ve sosyal açıdan bir boyutunu oluşturan kusurlu kölelere, ancak satış iptalleri veya esir tüccarlarının hileli satışları konu edildiğinde değinilmektedir. Genel itibarıyla Osmanlı köleliği mikro düzeyde ise Kırım köleliği üzerine oluşan literatürün içinde kusurlu kölelere dair müstakil bir çalışmanın bulunmaması mevcut araştırmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur. Ana başvuru kaynağı 1, 3, 4, 10, 11, 17, 20, 21, 22, 25, 30, 31, 33 numaralı Kırım kadı sicilleridir. İlgili defterlerin tercih edilme sebebi, örneklem olarak 17. yüzyılın başından sonuna farklı dönemleri ve şehirleri temsil etmeleridir. Siciller, kölelik konusunda Bahçesaray,

---

Üzerine" *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (Winter/Kış 2020) ss.550-573.

⁶ Nuri Kavak, "Slavery and Slave Prices in the Crimean Khanate (According to Religious Court Records)", *Journal of International Eastern European Studies*, 1 / 1 (August 2019): 59-72 .

⁷ Zübeyde Güneş Yağcı, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları Balkan Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, S. 8, (2006), s. 12-30. ; Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz Köle Ticareti 1606-1607", *History Studies*, S. 312, 2011, ss. 371-384.

⁸ Mihail Kızilov, Slaves, "Money Lenders, and Prisoner Guards:The Jews and the Trade in Slaves and Captives in the Crimean Khanate", *Journal of Jewish Studies*, Vol. LVIII, No.2,(Autumn 2007), ss.1-22.

⁹ Fırat Yaşa, Kırım Hanlığı'nda Köleliğin Sosyal ve Mali Boyutları", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/3 (2014), ss. 657-669. ; Yaşa, "Desperation, Hopelessness, and Suicide: An Initial Consideration of Self-Murder by Slaves in Seventeenth-Century Crimean Society", *Turkish Historical Review*, 9 (2018), ss. 198-211.

¹⁰ Zeynep Özdem Köse, *Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699)*, Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

¹¹ Şahin Kılınç, "Kırım Hanlığında Köle Kaynak Noktaları, İstihdam Alanları ve Köle Azat Etme Yöntemleri", *Journal of International Eastern European Studies* 1 / 2 (Aralık 2019), ss. 293-314 .

¹² Felicia Roşu(ed.), *Slavery in the Black Sea Region, c.900–1900 Forms of Unfreedom at the Intersection between Christianity and Islam*, Brill, Leiden, Netherlands, 2022.

Karasu ve Gözleve başta olmak üzere Kırım'ın çeşitli kazalarına dair kayıtları içermektedir.

Osmanlı ve Kırım toplumunda kölelik olgusu, İslam hukuku ve İslam toplumu gelenekleri üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla kölelik kurumuna dair pratik hayatta yaşanan sorunların çözümleri yine İslam hukukunun temel başvuru araçlarından olan fetvalarda aranmıştır. Bu bağlamda gerçek yaşam üzerinden kadı sicillerine yansıyan problemler, üstü kapalı ve kim oldukları anlaşılmayan kişiler üzerinden verilen fetvalarla birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır. Çalışmada “Kölelerde en sık rastlanan kusurlar nelerdir? Kusurlarda cinsiyet ve coğrafya farkı var mıdır? Kusurda etnik özellikler etkili midir? Kusurlu köle satışında satış iptalinin dışında bir ceza var mıdır? Kanunnamelere kusurlu köleler nasıl yansımıştır? Kusurlar fiyatları ne oranda etkiler? Eğer etkiliyorsa neden fiyat düşürmek yerine kayıtlarda genelde satışın iptali isteniyor? Bir köle için kusurlu olmanın dezavantajları neler olabilir? Fetvalarda hangi kusurlara ve satış işlemlerine dair sorular gelmiştir? Kusurlu köle mevzuunda teori (hukuki) ve uygulama çatışması var mıdır?” gibi çeşitli sorulara kadı sicilleri ve fetvalar bağlamında muhtelif cevaplar aranacaktır.

Hukuk ve Belge Dilinde Kusur Kavramı

Modern Türkçede kusur; eksiklik, noksan, özür, bilerek veya bilmeyerek bir işi gereği gibi yapmama ve elverişsiz durum kavramlarını karşılamaktadır.¹³ Kadı sicillerinde ve fetvalarda kusuru karşılayan ifadeler, *ayb* ve *maraz*¹⁴ kavramlarıdır. Ayıp, fıkıh literatüründe, İslâm borçlar hukukunda *akde konu olan malın insanlar nazarındaki kıymet ve itibarını azaltan ârizî kusur ve eksiklik* manasını taşır.¹⁵ Mecelle, 336. maddeden başlayarak 355. maddeye kadar *ayb* konusuna dair kuralları içermektedir.¹⁶ Anlaşmanın konusunu oluşturan malın ayıbı ikiye ayrılmaktadır. Anlaşma ve satış işleminden önce ve o esnada mevcut ayıplar ki bunlar kadı sicillerinde *ayb-ı kadîm*

¹³ *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, Haz. Şükrü Haluk Akalın, Ankara, 2011, s.1541.

¹⁴ Maraz: hastalık, illet. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Ankara, 2015, s.754.

¹⁵ Ali Bardakoğlu, “Ayıp”, *DİA*, C.4, (1991). s. 246.

¹⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye*, Matbaay-ı Osmaniye, İstanbul, 1882, s.102-109.; “Ayıb diye, ehil ve erbâbı beyninde, malın bahasına îras-ı noksan kusura derler.” Mecelle, s.102.

olarak geçmektedir.¹⁷ Ayb-ı hâdis adı verilen kusurlar ise akit sonrası oluşanlardır. Burada dikkat edilen nokta ayıbın malda ne zaman ortaya çıktığı değil ne zamandan beri mevcut olduğudur. Eğer sorun akit öncesinde mevcutsa ve alıcının bu ayıba dair bilgisi satış sonrasında gerçekleşmişse zarar gören tarafın anlaşmayı bozma hakkı vardır. Malını iade ederek karşılığında verilenleri geri alabilir ancak ayıbın karşılığında bir indirim talebinde bulunamaz. Ayıp bilindiği halde gizlendi ise zarar gören tarafın *hıyârü'l-ayb* sebebiyle ve aldatıldığı için anlaşmayı bozma hakkı vardır.¹⁸ Arapça *hıyâr* kelimesini Türkçede karşılayan kavram muhayyerliktir. Satış sözleşmelerinde taraflardan birinin veya ikisinin anlaşmayı feshetme hakkını ifade eden muhayyerlik, *hıyâr*, *hıyârü's-şart* ve *bey'u'l-hıyâr* gibi başlıklar altında incelenir ve şart muhayyerliğine dayalı alım-satım ve icâre üzerine kurulu sözleşmelerde kullanılır.¹⁹ Köle ticaretinde en sık kullanılan kural ise şart muhayyerliğine dayalı *ayıp muhayyerliği* kavramıdır. Müşterinin satın aldığı malda değer düşürücü ve sözleşmeden beklenen maksadı engelleyen bir kusur varsa alıcının anlaşmayı feshetme ve malı iade etme hakkı saklıdır. Muhayyerliğin meşruiyetinin temelinde haksız kazancın engellenmesi ve sözleşmelerde rıza esası yatmaktadır.²⁰ Kadı sicilleri ve fetvalara yansıyan vakalarda muhayyerlik şartının süresi (*hıyârü's-şart*) genel bir sorun olmaktaydı. İmam-ı Azam'a göre alışveriş yapanlar muhayyer olmayı şart koşabilirler. Tarafların üç gün muhayyer kalma hakları vardır, bu süre üç günden az olabilir ancak fazla olması caiz değildir.²¹

¹⁷ Kadı sicillerinde en sık rastlanan ayıp biçimidir ve genellikle “ayıb-ı kadîmi zuhur eyledi, maraz-ı kadîmi var imiş” türünden ifadeler kullanılır ki bu durum kusurların eskiden beri var olduğunu, yeni alıcıyı ilgilendirmedeği gibi satışın iptalini ve kölenin iadesini sağlamaya yönelik iddialardır. Bazı kayıtlarda sadece bu kavramlar kullanılırken kusurun ne dolduğuna dair ayrıntılı bilgi verilmemektedir: *KŞS*, 3b/36-a4.; *KŞS*, 11/83-a4.

¹⁸ Bardakoğlu, *a.g.m.* , s.246-247.

¹⁹ H. Yunus Apaydın, “Muhayyerlik”, *DİA*, C. 31, (2020), s.25-26.

²⁰ Apaydın, *a.g.m.* , s.28-29.

²¹ İmam-ı Azam Ebu Hanife, *El-İhtiyar-Metni el-Muhtar li'l-Fetva (İmam-ı Azam'ın İçtihad ve Görüşleri)*, Tercüme Celal Yeniçeri, Yelken Matbaası, İstanbul, 1973. s. 84.

İmâmeyn'e göre kaç gün anlaşma yapıldıysa muteberdir. Mecelle ise, İmâmeyn'in görüşünü kabul etmiştir.²²

Ayrıca Osmanlı Sancak Kanunnameleri'nde Kadı sicilleri ve fetvalara yansıyan kusurlu köleler ve esir vergilerine dair müstakil kanunnameler mevcuttur. Esir rüsumu köleleri yaş ve coğrafi olarak iki temel kategoride ele almıştır. Dış çıkarma veya dış kaybına dayalı yaş kriteri vergilendirmede farklılık arz etmektedir. Dışı düşmüş esirlerden on akçe daha az vergi alınmaktadır.²³ Bu durumda kanunnamelerdeki verilere göre yaşlılık belki de kusur açısından değerlendirilmesi gereken bir niteliktir.²⁴ Ancak kayıtlarda yaştan kaynaklı bir şikâyete ve satış iptaline rastlanmadığı için çalışmada şimdilik bu kategoriye yer verilmedi.

Etnisiteye Dayalı Kusurlar

Kırım Yarımadası'nda köle kaynakları ve bunların etnik kökenleri Rus,²⁵ Moskof,²⁶ Litvanya, Nemçe,²⁷ Leh,²⁸ Eflak,²⁹ Boğdan,³⁰ Kili,³¹ Macar,³² Boşnak,³³ Çerkes,³⁴ Acem³⁵ ve Gürcülere³⁶ dayanmaktadır.

²² Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları: Fetâvâ-yı Ali Efendi (1674-1686) Cild-i Evvel*, Hazırlayan H. Necâti Demirtaş, İstanbul 2014, s. 485.

²³ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014. s. 349-350.

²⁴ 1510 tarihli pençik kanunnamesinde engelli ve ayıplı köleler yek-çeşm (tek gözlü), yek-dest (tek elleri), ma'yûbe (ayıplı ve kusurlu kadın) ve bimâre (hasta kadın) olarak belirtilirken aynı kanunnamede acûze (ihtiyar kadın) ve fertûte (çok yaşlı kadın) kavramları ileri yaştaki köleleri betimlemek için kullanılmıştır. İlgili köleler için yüz yirmi ila yüz otuz akçeden yüz elli akçeye kadar pençik alınırken, Ergenlik çağına girmiş bir gulamdan (genç erkek köle) iki yüz elli akçeden iki yüz seksen akçeye kadar pençik alınabilmekteydi. Çeşitli bedensel engeller ve yaşlılık vergi indirimine tabi görünmektedir. : Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri 2*, İstanbul, 1990. s.131-132.

²⁵ Ukrayna kökenli köleler kastedilmektedir. *KŞS*, 30/50-b7. ; *KŞS*, 31/77-b1. ; *KŞS*, 31/69-a1. ; *KŞS*,11/48-a2. ; *KŞS*, 20/55-a5. ; *KŞS*, 21/21-b4.

²⁶ *KŞS*, 01/85-b6. ; *KŞS*, 17/16-b2

²⁷ Avusturya, *KŞS*, 25/57-a1.

²⁸ *KŞS*, 01/36-b8. ; *KŞS*, 25/74-a1.

²⁹ *KŞS*, 01/08-a4. ; *KŞS*, 11/36-b1.

³⁰ *KŞS*,3b/11-a2. ; *KŞS*, 04/50-b2.

³¹ *KŞS*, 25/67-a6.

Hanlığın Karadeniz'in kuzeyine yaptığı yağma akınlarından çok sayıda Slav kökenli köle elde edildiği için fiziksel olarak beyaz tenli, sarışın ve renkli gözlü köle tarifleri yaygındır. Ancak bunların da kendi aralarında birtakım farklılık ve üstünlüklere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Eflak, Boğdan, Akkirman ve Kili taraflarından getirilen kölelerdense Rus kökenli köleler tercih edildiği için esir tüccarları birçok köleyi Rus adı altında daha yüksek fiyatlara ve kolayca elden çıkarabilmektedir. Tüccar Mustafa Beşe, tüccar Hüseyin'den aldığı on iki yaşlarındaki kızı Rus diye satın almış ancak kız daha sonra "*ben Boğdaniyim*" ifadesinde bulununca mahkemeye gelerek satışın reddini talep etmiştir. Tüccar topluluğundan bilirkişiler "*kızın Boğdaniyim demesi tüccarlar arasında kıymetinin noksan verir ayıbdır*" ifadesi üzerine mahkeme satışın reddine karar verir.³⁷ Yine müşterilerden Konyalı Musli Beşe, Devlet Şah Mirza'dan aldığı *devkeyi* (genç kız köle) Rus zannederek almış, Boğdan'ın köylerinden olduğunu bilsem almazdım diyerek verdiği beyanda kızı iade etmek istemiş ve mahkeme satışın iptalini kabul etmiştir.³⁸ Boğdan ve Kili reaya kökenli köleler Safranbolulu el-Hac Şaban'ın kırk altı altına aldığı kazak gibi sarışın olsalar ve fiziksel olarak Ruslarla benzerlik taşısalar dahi kölenin iadesi ve satışın iptali kabul ediliyordu.³⁹ Tüccar ve halk arasında etnik ayrıma dayalı üstünlük algısı köle satışı belgelerine yansımış olsa da 17. yüzyılda bazı sınırların ve ayrımların muallak olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Zira Erken modern dönemin Kırım'ında Lehistan tarafından gelen çok sayıda köle vardı. Ancak hepsi Lehistan kökenli değildi. Bölgenin

³² KŞS, 22/89-b3. ; KŞS, 21/93-a4. ; Ayrıca bkz. Erim Vatanserver, 67 A 90 Numaralı (On dokuzuncu cilt), 1083-1087 (1672-1676) tarihli Kadıasker Defteri'ne Göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2018, s.26.

³³ KŞS,11/08-b1.

³⁴ KŞS,22/72-a4. : KŞS, 33/96-b6.

³⁵ KŞS,3b/09-a3. ; KŞS, 25/65-b2.

³⁶ KŞS,01/90-a3. ; KŞS,3b/32-a2. ; KŞS,10/130-a2.

³⁷ KŞS, 04/65-b2.

³⁸ KŞS, 25/42-a3.

³⁹ KŞS, 25/67-a6. Rus zannedilerek alınan kazağın eski sahibi, savunmasında kölenin Kilili değil Boğdan asıllı olduğunu itiraf etmiştir. Ancak ilgili kölenin iadesinde karnından kan gelmesi gibi bir sağlık sorununun olması da bir etkidir.

köleleştirilmiş sakinleri arasında Rutenler, Litvanyalılar, Yahudiler ve Ermeniler de bulunmaktaydı.⁴⁰

Etnisiteye dayalı kölelerin birbirlerine üstünlüğü konuya dair verilen fetvalarda ve Osmanlı'nın farklı coğrafyalarında gözlemlenmektedir. Sâ mânizade Ömer Hulusi Efendi'nin Hanefi İmamlarına uygun olarak verdiği fetva gereğince beyân edildiği milletten seviye itibarıyla daha aşağıda olduğu satış sonrasında anlaşılan cariye iade edilebilirdi. Buna göre; “Zeyd, Amr’a câriyem Hind Gürcü cinsindedir demekle Amr Hind’i ol cinsden olmak üzere iştirâ ve kabz etdikden sonra Hind’in ol cinsden alçak olan âhar cinsden olduğu sâbit olsa Amr Hind’i Zeyd’e redde kâdir olur mu, beyân buyurula. el-cevâb: Allahu a’lem. Olur”.⁴¹ Yine fetvalarda Çerkes cinsinden cariyeler Rafizî Acemlere göre daha üstün milletten sayılmışlardır.⁴² Kırım’ın Ribat kazasında elli altın karşılığında Leh asıllı diye aldığı kazağın Acem olduğunu anladıktan sonra satışı iptal etmek isteyen Ali Molla’nın durumu da köle ticaretinde etnisitenin önemine işaret eden bir diğer örnektir.⁴³

Kırım Yarımadası’nın, Osmanlı İmparatorluğu’nun diğer coğrafyalarına nazaran en fazla beyaz tenli ırktan köleyi barındırdığı sadece bir algı değildir. Zira Karadeniz’in kuzeyi sarışın ve beyaz tenli Slav ırklarını elde etmek için temel bir köle kaynağıydı. Kıbrıs’ta kırk

⁴⁰ Mikhail Kizilov, “It Was the Poles That Gave Me Most Pain”: Polish Slaves and Captives in the Crimea, 1475–1774”, *Slavery in the Black Sea Region, c.900–1900 Forms of Unfreedom at the Intersection between Christianity and Islam* ed. Felicia Roşu, Brill, Leiden, 2022 s.154. İlgili çalışmada Lehistanlı kölelerin elde edilme yolları, nitelikleri, günlük yaşamları ve bölgenin önemli esirleri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

⁴¹ BOA, MŞH.FTV, 1/107.; Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2015. Haz. Sinan Çuluk, Yılmaz Karaca, s. 149.

⁴² “Zeyd Amr’a “Cariyem bikridir, Çerkez cinsindedir” demekle Amr cariyeyi ol cinsden olmak üzere iştirâ ve kabz ve def’-i semen edip ba’dehu cariyeyi vat’ ve bikrini izâle ettikten sonra cariye ol cinsten alçak, revafiz-i acem cinsi olduğu zahir olsa...”: Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behçetü’l-Fetâvâ-Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi*, Haz: Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan, İstanbul, 2011, s. 305.

⁴³ KŞS, 25/65-b2. ; Bernard Lewis’in Arap ve Osmanlı dünyasında farklı ırklar ve kölelere dair etnolojik bakış açıları ve taşıdığı risklere dair değerlendirmeleri için bkz. Bernard Lewis, *Ortaoğ’da İrk ve Kölelik*, çev. Enver Gürsel, İstanbul, 2006, ss.95-107.

dört köleden yarısı siyahi iken ancak dokuz tanesi Rus kökenli idi. Kuzeyde var olan beyaz tenlilik ve ırksal kölelik algısı güney için de literatürde tartışma konusu olmuştur.⁴⁴ Kökeninde bir tür erken dönem renk ırkçılığının hissedildiği beyaz ten tercihi köle fiyatlarını etkilemekteydi. Halep'te sekiz ila yüz altmış altı altın arasında değişen cariyeye fiyatlarında siyahi cariyelerin fiyatları beyazlara göre daha düşüktü. İstisnaları olmakla birlikte beyaz köle fiyatları da siyahi kölelere göre daha yüksekti.⁴⁵

Aristo'nun kölelikle ilgili bazılarının doğuştan özgür, bazılarının da köle olduğuna yönelik "doğal kölelik doktrini" zaman içinde Müslüman toplumların dahi siyahların köleliğini içselleştirdiğini göstermektedir. Beyaz köleler daha pahalı olmakla birlikte daha hafif işlerde çalıştırılır, sosyal yaşamları daha az kısıtlanırdı. Bu kısıtlama ve ayrımcılık azat edildiklerinde dahi geçerliydi. Özgürlüğüne kavuşan siyah köle eskisinden pek farklı bir yaşama kavuşmazdı.⁴⁶

Cinsiyete Özgü Kusurlar

Kırım mahkemesine cinsiyete bağlı kusurlar genellikle cariyeler ve *devke* adı verilen genç kızlar üzerinden yansımıştır. Bakire olmamak, gebelik, cinsel uzuvların çocuk doğurmaya uygun olmaması gibi ayıplar alışverişte sorun yarattığında problemin kaynağı tıbbi olduğu için mahkeme tarafından ebe kadınlara veya tabiplere danışılmakta, bunların görüşleri neticesinde hüküm verilmekteydi. 1668 yılında Kırım Gazi Sofi'nin Mehmet oğlu Abdulfettah'tan yirmi altı altın bir kuruşa aldığı Gülbahar isimli cariyenin birkaç gün sonra cinsel uzuvların bitişik olmasından kaynaklı *retka* adı verilen kusuru ortaya çıkar. Satıcıya sorulduğunda satıcı ayıbı inkâr etmekle birlikte şahitleri olmadığı ve yeminden kaçındığı için ayıbın satıştan önce var olduğuna ve alışverişin

⁴⁴ Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, New York, 1993, s. 246.

⁴⁵ Mehmet Kabacık, "XVI. Yüzyılda Halep'te Fiyatlar ve Kıymeti", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/7, Summer 2013, s. 241. ; Köle fiyatlarının ırklara göre değişimi ortaçağda da önemliydi. Slav, Yunan ve Türk erkek ve kadın köle fiyatları üzerine yapılmış bir çalışma için bkz. Kate Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, the Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge University Press, 1999, ss. 37-58.

⁴⁶ Lewis, Ortadoğu'da İrk ve Kölelik, ss. 119-138.

reddine karar verilir.⁴⁷ İlgili rahatsızlık kayıtlarda sık görülmemekle birlikte fetva mecmualarına yansımıştır. Kırım kadılarının aynı dönemlerde Osmanlı'da verilen fetvalardaki benzer olaylar ve hükümlere göre karar verdiği anlaşılmaktadır. Çatalcalı Ali Efendi'nin verdiği bir fetvaya göre: *Zeyd, Amr'ın cariyesi Hind'i iştiraa ve kabz ittikten sonra Hind'in Retkâ' (cinsel organı bitişik, duhule elverişli değil, doğum yapamaz) olduğu şer'an sabit olsa Zeyd, Hind'i Amr'a redde kadir olur mu? el-cevab: olur.*⁴⁸ Kadın kölelerde cinsellik ve doğurganlık aranan niteliklerden olduğu için haliyle bu vasıflardan yoksun bir cariyenin alışverişi iptal edilip iadesi yapılabilirdi. Elbette bütün kusurlarda olduğu gibi ayıp telakki edilen kusurun alışverişten önce mi sonra mı olduğunun bilirkışı ve tanıklarla ispatlanması gerekirdi.

Satın alınan kadınların doğurganlıktan yoksun olması bir problem olarak kabul edilirken yeni satın alınan bir cariyenin hamile çıkması da büyük bir sorundu. Bu durum, nesep sorunlarını ortaya çıkarmakla birlikte kadın köleler konusunda istismara açık alanlardan birisiydi. 1684 yılında Karasu'da Sefer Gazi Hanı'nda ikamet eden tüccar Hacı Mehmet, Orta Çongkarlı bir satıcıdan Mariye adında seksen altın değerinde dönemin köle fiyatlarına göre kıymetli bir cariyeye satın alır. Ancak bir süre sonra cariyenin hamile olduğu anlaşılır. Cariyeyi iade etmek isteyen Hacı Mehmet'in girişimleri ve satıcının gebeliği inkâr etmesi üzerine ebe hatuna götürülen cariyenin hamile olduğunun doğrulanmasıyla mahkeme kölenin iade edilebileceğine hükmeder.⁴⁹ *Hıyarü'l-ayb* çerçevesinde değerlendirildiği için fetvaların ortak sonucu gebeliğin zamanının tespitinden sonra satışın reddedilebileceği ve hamile cariyelerin iade edilebileceği yönündedir.⁵⁰ Hacı Ahmet oğlu tüccar Hasan'ın Ali Can Mirza'dan seksen bir altına satın aldığı cariyenin hamileliği *kâbile* adı verilen ebe kadının muayenesi neticesinde kesinlik kazanır. Husumet hakkının sabit olduğu dile getirilen Tacir Hasan'ın ifadesine göre cariyeye ile yakınlık kurmadığı kayda alınır.⁵¹

⁴⁷ KŞS, 10/15-a1.

⁴⁸ Çatalcalı Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 487.

⁴⁹ KŞS, 25/43-b4.

⁵⁰ Çatalcalı Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 488.; Yenişehirli Abdullah Efendi, *a.g.e.*, s. 302.

⁵¹ KŞS, 04/65-a5.

Kadın bir köle için gebelikten bir önceki aşamada kusur kabul edilen özelliklerden birisi bakire olmamasıdır. Yine satıcının ve alıcının bu durumu satış işleminden önce bilip bilmemeleri bakire olmamanın kusur kabul edip edilmemesinde önemli bir husustur. 1698 senesinde Abdulfettah'ın altmış beş esedi mukabilinde bakire olduğunu belirterek sattığı devke, yeni efendisi Osman'ın mahkemedeki ifade biçimiyle "bozuk" çıkmıştır.⁵² Bu gibi vakalarda tıpkı gebelik hallerinde olduğu üzere durum araştırıldıktan ve bilirkişi kadınlara danışıldıktan sonra satışın reddine karar verilebilmektedir. Ancak konuya dair fetvalara göre bu tarz davalarda satıcının cariyeyi bakire olarak teslim ettiğine dair yemin etme hakkı bulunmaktadır.⁵³ Zira gebelik bazı durumlarda nispeten zamanı tespit edilebilecek bir durum iken bekâret hususunda zaman tespitinin zor olduğu bilinmektedir.⁵⁴ Ayrıca zamanla gelişen tıp bilimine göre bekâret zarı olmasa da bir kadın bakire olabilmektedir. Ancak 17. yüzyıl dünyasında bu durumun bilinme ihtimali oldukça düşüktür.

Kusur olarak kabul edilen durumları kadın kölelerin avantaja çevirebilmeleri mümkündür. Genel kabul Osmanlı toplumunda kadın kölelerin toplumsal olarak yükselmelerinin cinselliğe bağlı olduğudur. Cinsel olarak göze girmek ve beğenilmek iyi muameleyi beraberinde getirebilirdi. Sıklıkla dile getirildiği üzere *ümm-i veled* kavramı da cariyeler için bir avantajdı. Ancak bu noktada önemli olan babanın babalığını kabul etmesiydi. Davacılar samimi olsa bile gebeliğin ne

⁵² KŞS, 33/75-a1.

⁵³ Cariye Hind'i bakire olmak şartı ile Amr'dan satın alan Zeyd, cariyenin bakire olmadığını anlaşılmaması üzerine akdin feshi için satıcıya ret ve iadesine karar verilmesi için dava açar. Yapılan yargılaması sırasında davalı Amr, savunmasında ilgili cariyeyi bakire olarak davacıya teslim ettiğini ileri sürmüştür. Mahkeme bilirkişi incelemesine karar vermiş ve ebe kadınlara gösterilen cariyenin seyyib (dul, erkek görmüş kadın) olduğu yani bekâretinin izale edildiği tespit edilmiştir. Bu durumda mahkemenin davacının talebi üzerine davalıya "cariye Hind'i, davacıya bakire iken teslim ettiğine" yemin verdirebilir. : Çatalcalı Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 489.

⁵⁴ Konya kadı sicillerinde bir davaya göre; Mevlana Celaledin evladından Hasan Çelebi oğlu Hüseyin Efendi, Mehmet oğlu Kasım'ı dava ederek, otuz gün önce Kasım'dan on beş bin akçeye satın aldığı Rus asıllı cariyeye Kamile'nin hamile olduğunu iddia eder. Kadı tarafından gönderilen Ayşe adlı Hatun Kamile'yi muayene etmiş, cariyenin doksan günlük hamile olduğu anlaşılınca satış iptal edilmiş ve cariyeye eski sahibine iade edilmiştir. : İzzet Sak, "Konya'da Köleler (16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul, 1989, s. 177-178.

zaman başladığının tam olarak bilinemediği bir çağda sorunlar kolay çözüleliyordu.⁵⁵ Avantaj olarak dile getirilen durumlar kadı sicillerinde ve fetvalarda görüldüğü üzere satış işlemlerinde sıklıkla sorun yaşanmasına ve cariyelerin sahip değiştirilmesine yol açıyordu. Ayrıca açılan davalarda babaların retlerinin ağır bastığını gösteren çalışmalar mevcuttur.⁵⁶ Esasında Amerika, Afrika ve Güneydoğu Asya'nın köleleştirilmiş kadınlarının aralarında birtakım farklılıklar bulunmasına rağmen ortak nokta hepsinin birer üreme aracı olmasıydı. İslam toplumlarında ikinci eş, *ümm-i veled* cariyeye ve ev hizmetçisi olma imkânı daha fazlayken Amerika'nın köle toplumlarında kadınlar köleliği çocuklarına miras bırakmaktaydı. Yasal olarak anneler köleyse çocuklar da köleydi. Babanın görmezden gelindiği bu sistemde tarımsal emek için gerekli çocuk doğurma sayı artacaktı. Karayipler, Kuzey Amerika ve Afrika'da köleleştirilmiş kadınlar doğurganlıklarını kontrol etmek için bitkiler ve başka yöntemlere başvuruyor ve düşük yapıyorlardı.⁵⁷ Osmanlı coğrafyasında da muhtemelen benzer doğum kontrol yöntemleri uygulamak durumunda kalan cariyeler mevcuttu. Zira 1640 tarihli narh defterinde adı geçen esirci dellalleri, hıyarül ayb düzenlemesinin açığından faydalanarak bir tür fuhuş çetesi gibi hareket etmekteydi. Buna göre özellikle kadın araçlar Müslüman cariyeleri sahiplerinden talibi vardır diye alarak özellikle Leh ve Boğdan elçilerine vesaire kimselere götürüp paralarını aldıktan sonra beğenmediler diye sahiplerine iade ediyorlardı.⁵⁸

Sağlık Sorununa Bağlı Kusurlar

İslam hukukunda *canlı ve konuşan mal* statüsünde kabul edilen kölelerin sağlıklı bir insan vücuduna ve zihnine sahip olması beklenirdi. Alıcı bulma ihtimali ve fiyatlar da buna göre artar veya azalır.

⁵⁵ Madeline C. Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, Çev. Ebru Kılıç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 213.

⁵⁶ Colin Imber, "Eleven Fetvas of the Ottoman Sheikh ul-Islam 'Abdurrahim," *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*, edit Muhammad Khalid Masud, Brinkley Messick, and David S. Powers, Cambridge, Mass., 1996 ss. 141-149.

⁵⁷ Merry E. Wiesner-Hanks, *Gender in History Global Perspectives*, Wiley-Blackwell Publishing, Second Edition, , Oxford, 2011, s.65.

⁵⁸ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1983, s. 257.

Sağırılık,⁵⁹ dişlerin eksikliği,⁶⁰ vücutta kırık ve çıkıklar, öksürmek, vücudun çeşitli yerlerinin şişmesi, sızlaması ve cerahat ve kan gelmesi, makatın çıkması, yürek sıkışması,⁶¹ tuzlu balgam hastalığı⁶² ve sara (epilepsi) hastalığı genel olarak rastlanan rahatsızlık ve kusurlardı. Doğrudan görülebilen kusurlar olduğu gibi delilik, altına ıslatma ve horlama gibi doğrudan gözlemlenemeyen ancak satış sonrasında anlaşılabilen kusurlar da mevcuttu.

Bazı kusurlar kölelerin kendi ifadeleri yoluyla mahkeme tarafından dikkate alınır ve buna göre hareket edilirdi. 1608 yılının Ağustos ayında Kırım mahkemesine yansıyan bir davada iki taraf arasında gerçekleşen kazak (erkek köle)⁶³ değişimi sırasında bir tarafın kölesi yeni sahibine *benim sağ kalçam sakattır* beyanında bulunur. Ancak eski sahip Mehmet oğlu Esincar, kazağı sağ salim teslim ettiğini herhangi bir ayıbının olmadığını ifade eder. Durum mahkeme tarafından teftiş edilir ve kölenin herhangi bir kusurunun olmadığına kanaat getirilerek değişim yoluyla yapılan satışın iptal edilmesine dair bir gerekçe olmadığına karar verilir.⁶⁴ Bu noktada dava kölenin beyanına göre netice kazanmamış ancak ifadesi yeni sahibi ve mahkeme tarafından dikkate alınarak ona göre bir teftiş meydana gelmiştir. Kusurlu olmak genel itibarıyla bir dezavantaj olarak değerlendiriliyorsa da herhangi bir eksik veya engelin olması bazı durumlarda kölelerin bizzat kendileri tarafından kullanılabilmekteydi. İlgili kazağın kendisine verilen ağır bir iş yükünden kaçması veya yeni sahibini istemiyor olması ihtimaller dâhilindedir. Sebep ve koşullar ne olursa olsun mahkeme tarafından beyanına itibar edilmeyen kazak, yeni sahibinde kalmaya devam etmiştir.

---

⁵⁹ KŞS, 3b/34-a1.

⁶⁰ KŞS, 20/62-a5. :Elli altına satın alınan ve sonradan azı dişlerinin tamamen olmadığı anlaşılan Devletgeldi isimli kölenin satışının reddi talep edilir. Ancak bu kusurunun görülerek alındığı iddia edildiği için şahitlik ve yemin araçlarına başvurulur. Azı dişlerin olmaması yemek yemeyi zorlaştırdığı gibi ilerlemiş yaşa da vurgu yapıyor olmalıdır.

⁶¹ KŞS, 31/47-b6.

⁶² KŞS, 33/96-b6.

⁶³ Kadı sicilleri üzerinden Kazak teriminin değerlendirilmesi ve örnekler için bkz. Yücel Öztürk, "Kazak Teriminin Kölelik Mefhumu ile İlişkisi Üzerine" *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (Kış 2020), 550-573.

⁶⁴ KŞS, 01/92-a4.

Antibiyotiğin kullanılmadığı ve çeşitli açık yaraların kapanmasının veyahut cerahatin engellenmesinin kolay olmadığı bir dönemde köleler ile eski-yeni sahipleri bu sorunlarla yüzleşmek zorunda kalabiliyordu. Tüccar İsmail Beşe, tüccar Hüseyin'den iki yüz on beş *vukıyye*⁶⁵ tütün karşılığında aldığı *devkenin* kulağından cerahat aktığı için satışı reddetmek ister. Hüseyin köle kızın kulağının aktığını kabul eder ancak zaten o şekilde sattığını dolayısıyla ticari açıdan ayıplı sayılmayacağını beyan eder. Ancak tüccar topluluğundan birlikçilere sorulduğunda bu durumun tüccar arasında ayıp olarak kabul edildiği yönünde mahkemeye ifade vermeleriyle cariyenin satışı reddedilir.⁶⁶ Aynı köleyi elden çıkarma hususunda kararlı görünen Hüseyin Beşe, birkaç hafta içinde (1674 Nisan) bu defa farklı bir tüccara Ali Beşe'ye yine iki yüz on beş *vukıyye* tütün ve yüz akçe nakit karşılığında *devkenin* satışını gerçekleştirir. İsmail Beşe'nin aksine yeni müşteri genç kızı kulağındaki yarayı bilerek kabul etmiştir. Ancak öksürmesini bir kusur olarak gösterip satışın iptal edilmesini talep eder. Hüseyin Beşe kölenin kendisinde iken öksürüğünün olmadığı yönünde beyanat vermiş, Ali Beşe ise şahitleri olmadığı için yemin yoluna başvurmuştur.⁶⁷ Mucibiyle hükmedildi biçiminde bir karar verildiği için davanın sonunda *devkenin* hangi tarafta kaldığı pek anlaşılmamakla birlikte emsal teşkil eden dava ve fetvalara göre Ali Beşe'nin satışı iptal etme hakkı bulunmaktadır.⁶⁸

Günümüzde yetişkinlerde geceleri yatağını ıslatma davranışı fiziksel veya psikolojik olası bir sağlık sorununun habercisi olarak kabul edilir. Erken modern dünyada ise yetişkin bir cariyenin yatağına işiyor olması satışın iptalini gerektiren bir kusur sayılıyordu. 1613 yılında Devletgeldi Sofi ve Can Mirza arasında gerçekleşen cariyeye mübadelesinde Devletgeldi'ye verilen cariyeye yatağına ıslatmaktadır.⁶⁹ Kusurlu cariyeyi verip kendi cariyesini geri isteyen Devletgeldi'nin davası kabul edilmez zira Can Mirza'nın cariyenin altına işediğinden haberi olmamakla birlikte yeni sahibi cariyeyi alırken *ayıbına muttali oldum* dedikten

⁶⁵ 1 *vukıyye* =1 okka = 1.282945 kg. Bkz: Halil İnalçık, The Customs Register of Caffa, 1487-1490, *Sources And Studies On The Ottoman Black Sea I*, (1995), s. 179.

⁶⁶ KŞŞ, 17/47-b2.

⁶⁷ KŞŞ, 17/41-b1.

⁶⁸ Çatalcalı Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 484-492. ; Yenişehirli Abdullah Efendi, *a.g.e.*, s. 302-305.

⁶⁹ Modern tıpta bu duruma *enürezis* adı verilir.

sonra istihdam etmiştir.⁷⁰ Dolayısıyla hukuken reddetme hakkı bulunmamaktadır. Altını ıslatma küçük çocuklarda kontrol edilmesi zor bir davranış olmakla birlikte ayb-ı kadimden kabul edilmekteydi. El-Hac Mehmet oğlu Hüseyin'in, Hüseyin Beşe'den bir hançer ve yedi esedi karşılığında satın aldığı çora (çocuk erkek köle) yatağına işemektedir. Alıcı çocuğu iade etmek ister ancak Hüseyin Beşe tüm ayıpların kabul edilerek satışın gerçekleştiğini iddia eder. Şahitlerin bu yönde verdikleri ifadeler mahkeme tarafından kabul edilir.⁷¹ Altını ıslatma davranışı gibi kontrol edilemeyen ve sağlık sorunu olarak kabul edilen davranışlardan birisi uyurken horlamaktır. 1696 yılında İbrahim oğlu Mehmet'in Ali Can Mirza'dan dokuz esedi kuruşa satın aldığı *gulam* (küçük erkek köle) geceleri uyurken horlamaktadır. Ayıbı var diyerek mahkemenin yolunu tutan yeni sahibin hak arayışı olumsuz sonuçlanır zira kadı horlamanın ayıp olmadığına hükmeder. Mahkeme kararına göre oğlan doğruyu ve yanlışı ayırt edip horlamasını kontrol edebilecek yaşta değildir.⁷² Küçük kölenin horlaması kadı tarafından ayıp sayılmazken Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin yatağını ıslatan sekiz dokuz yaşlarındaki küçük cariye'nin durumunu ayıp olarak kabul etmesi hukuki olarak çelişkili görünmektedir.⁷³ Zira her ikisi de mümeyyiz olmayan yaşta küçük çocuklardır ve yatağı ıslatma davranışı da horlama gibi uykuda gerçekleştiği için kontrol etmesi zor olmalıdır. Ancak küçük cariye'nin balığe olmadan reddedilmesi ifadesinden anlaşıldığına göre kız çocuğu genç kız olduğunda bu ayıp sorun olacak ve belki satışı zorlaşmakla birlikte değeri düşecektir. Zira İmam-ı Azam'a göre âkil olmayan küçük için (köle veya cariye) kaçmak, hırsızlık ve yatağa işemek kusur değilken yetişkin için kusurdur. Buluğa erdikten sonra müşteri yanında meydana gelen kusur hariç, sayılan bu kusurları dolayısıyla iade edilebilir.⁷⁴

⁷⁰ KŞS, 01/10-b7.

⁷¹ KŞS, 21/73-b5.

⁷² KŞS, 31/49-a5.

⁷³ Fetvaya göre; Zeyd'in Amr'dan satın aldığı küçük kızın yatağına işediği sabit olursa Zeyd cariye'yi bâliğe olmadan hıyâr-ı ayb ile reddedebilir. : Yenişehirli Abdullah Efendi, *a.g.e.*, s. 302.

⁷⁴ İmam-ı Azam Ebu Hanife, *a.g.e.*, s. 85.

Yine çocuk kölelerde rastlanan tıbbi bir sorun olarak kabul edilen makat çıkması,⁷⁵ bilirkişiler tarafından kontrol edildikten sonra satışın reddedilmesini gerektiren bir durumdur. Veli Üsküdarı oğlu Derviş'in Kipti taifesinden Mustafa oğlu Cafer'den otuz kuruşa satın aldığı tahminen altı yaşlarındaki devkeciği (küçük kız çocuğu) belge diliyle *dübürü dışarı çıktığı* için iade etmek istemektedir. Tüccar topluluğundan Mehmet Çelebi ve Ahmet isimli tüccarlar, devkeciğin makatının çıktığını gördükleri ve bu durumun tüccar arasında ayıp kabul edildiği yönünde ifade verirler. Bu durumda satış işleminin reddine hüküm verilir.⁷⁶

Bazı vakalarda birden çok kusuru bir arada görmek mümkündür. Dimitri isimli Nasranî'nin Kırımoglu Arslan'dan satın aldığı Nemçe kızını *ayb-ı kadimi var imiş* diyerek satışın reddedilmesini talep eder. Zira kızın Dimitri'nin deyimıyla hem sıracalı,⁷⁷ hem de vahşi olduğunu söylemektedirler.⁷⁸ Vahşilikten kasıt yabancı olma, insanlara uzak durma, uyumsuz davranışlar veya ürkeklik olmalıdır. Bunun gibi insan davranışlarına özgü kusurların yanında delilik gibi akıl sağlığına dayalı kusurlar mahkemeye yansımaktaydı. Yüz esedi karşılığında satın alınan Şekernaz isimli cariye'nin cünunu olduğu iddiası eski sahibi tarafından benim elimdeyken bir şeyi yoktu diye reddedilse de şahitlerin ifadesiyle cariye'nin satış işlemi iptal edilir.⁷⁹ Delilik gibi kölelerin öksürüklü, yaralı, hamile ve sara hastalığından kaynaklı kusurlu sayılmaları Halep gibi farklı bölgelerin sicillerine de yansımıştır.⁸⁰ Halk dilinde sara olarak bilinen epilepsi hastalığı, 17. yüzyılda

⁷⁵ Modern tıpta rektal prolapsus olarak adlandırılan rahatsızlık, erken ve ileri yaşlarda görülür. Erken yaş grubu prolapsusların çoğu, 5 yaştan küçük çocuklarda gelişir. Kızlar ve erkekler eşit olarak etkilenmiştir. Rektal prolapsus mukozal kanama ile birlikte olabilir. Prolapsus önceleri yalnızca kaka yapma sonrası çıkar ve kendiliğinden içeri girerken, zamanla öksürük gibi karın içi basıncını artıran olaylarda çıkmaya başlar. Beş yaşından sonra ise genellikle kendiliğinden düzelir. (<https://www.erdalturk.com.tr/cocuklarda-rektal-prolapsus>)

⁷⁶ KŞS, 3b/25-a3.

⁷⁷ Boğazda ırlar çıkmasına ve bedenın bazı taraflarında yaralar açılmasına sebep olan irsi bir hastalık: *Kamus-ı Türki*, "Sıracalı", s. 1082.

⁷⁸ KŞS, 25/57-a1.

⁷⁹ KŞS, 31/08-a5.

⁸⁰ Mehmet Kabacık, "XVI. Yüzyılda Halep'te Fiyatlar ve Kıymeti", s.240.

İmparatorluğun Kıbrıs,⁸¹ Rodosçuk⁸² ve Konya⁸³ gibi bölgelerinde kadı sicillerine kusur olarak yansıyan, gerektiğinde satışın iptalini ve kölelerin iadesini gerektiren ciddi bir hastalıktı.⁸⁴

Çeşitli Bedensel ve Estetik Kusurlar

17. yüzyılda cinselliğin ve sağlık sorunlarının dışında kalabilecek tarzda daha zararsız bedensel ve estetik görünüşe dayalı birtakım özelliklerin kusur kabul edilmesiyle köle bedeni üzerindeki tahakkümün devamı sağlanmaktaydı. Zira mutlak bir alışveriş, satılan malın her türlü kusurdan uzak olmasını gerektirir ve tüccar adetlerine göre malın değerini eksiltten her şey kusurdur.⁸⁵ Kırım mahkemesine en sık yansıyan beden görünümüne dayalı belki de zamanla sağlık açısından kusur teşkil sorunlar, vücudun çeşitli bölgelerinde meydana gelen şişliklerdir.⁸⁶ Belge dilinde şişliklerin arka planına ulaşamadığı için bunlar bedensel ve estetik kusurlar kategorisine alınmıştır. Elbette şişlik genelde gözle görülebilir nitelikte olduğu için alıcının alırken köleyi inceleyip incelememesi veya incelemiş olsa bile satın aldıktan sonra içine sinmemesi dava sebebi olabiliyordu. 1650 yılında Kaytas oğlu Osman'ın Bayram Gazi'den sekiz altın yüz akçe karşılığında satın aldığı kazağı ayağındaki şişinden dolayı *meğer marazı varmış* beyanıyla iade etmek ister. Ancak Dellal Bekir ve Sinan oğlu Hızır isimli kişilerin köle alışverişinde kazağın şişi görülerek alınmıştır ifadesi iadeyi zorlaştıracaktır.⁸⁷ Bazı şişler zamanla geçecek ve giderilebilecek bir kusur olmadığı için alışveriş esnasında dikkatli olmaması alıcının sonradan mahkemeye uğraşmasını gerektirebilirdi. Anadolu'dan gelerek Karasu'da tüccarlık yapan Mehmet Çelebi, Arğın kazasından

⁸¹ Ümit Güler, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrısı'nda Kölelik (17. ve 18. Yüzyıllar)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54 (Haziran 2018), s.120.

⁸² Ümit Ekin, "17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 47 (2010), s. 30.

⁸³ İzzet Sak, "Konya'da Köleler (16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl)", s.77.

⁸⁴ Sara hastalığı gibi adı net olarak belirtilen kusurlar dışında bazı hastalıklar karın ağrısı gibi genel geçer şikâyetlere dayalı olarak tarif edilip *maraz-ı müzmin* olarak tanımlandığı için hastalığın o gün veya bu günkü tıpta tanımını yapmanın imkânı yoktur. : *KŞS*, 21/57-b3.

⁸⁵ İmam-ı Azam Ebu Hanife, *a.g.e.*, s. 85.

⁸⁶ *KŞS*, 30/107-a2. ; *KŞS*, 31/30-a5. ; *KŞS*, 33/91-b1.

⁸⁷ *KŞS*, 3a/61-b4.

altmış üç altına aldığı Macar asıllı kazağı boğazının altındaki bir miktar yumru biçimindeki şişlikten dolayı iade etmek ister. Kadının ve el-Hac Mustafa isimli bilirkişinin kölenin boğazına baktıklarında bahsi geçen yumruyu fark etmeleri neticesinde kazak ayb-ı kadimden dolayı Argınlı satıcıya iade edilmiştir.⁸⁸ Orta Çonkar kazasından Tengriberdi, Orta Kerşli Toktar'dan elli bir altına satın aldığı ancak henüz parasını dahi vermediği seyrek dişli olduğu için iade etmek istediği *devke* konusunda Mehmet Çelebi kadar şanslı değildir. Kadı ve bilirkişiler cariyenin dişlerindeki sorunun açıkça görüldüğüne kanaat getirdikleri için satışın geçerli olduğu ve elli bir altının satıcıya teslimi kayda geçer.⁸⁹

Sağlık sorunun dışında kalan vücuttaki şişler, dişlerin seyrek olması gibi estetik sorunlardan birisi de kelliği. 1667 yılında mahkemeye başvuran Abdullah oğlu Ahmet, David oğlu İsak Yahudi'den yüz otuz kuruşa satın aldığı Gülzaman isimli Rus asıllı cariyeyi başında bir kısım saçının döküldüğünü görerek ancak kel olmamak şartı ile almıştır. Hâlihazırda cariyede kellik vuku bulunca satışı iptal etmek istese de alışverişi şartlı olarak yaptığına dair şahitleri olmadığı için İsak Yahudi'nin tüm kusurların kabul edilmesi ile satış yaptığı beyanı esas alınarak satışın sağlıklı olduğuna hükmedilir.⁹⁰ Bazı kusur davalarında alıcı ve satıcının orta yolu bularak sulh ettikleri olurdu. Mehmet Gazi'nin Şeyh İli kazasından satın aldığı Rus asıllı kazağın sağ elinde ve başının yanında kusuru bulunmaktadır. Sorun Mehmet Gazi'nin eldeki kusuru gördüğü halde baş kısmındaki kusuru fark etmemesidir. Bu durumda kusuru görmemek alıcının kendi hatası olduğu için emsal teşkil eden davalara bakıldığında satışın sağlıklı olduğuna hükmedilmesi beklenirdi. Nitekim kölenin iadesi ve satışın iptali gerçekleşmemiş ancak arabulucuların yardımıyla satıcı Başakay oğlu Eşterek'in Mehmet Gazi'ye beş altın vermesine karar verilmiştir.⁹¹

⁸⁸ KŞS, 25/62-b3.

⁸⁹ KŞS, 25/58-b8. ; Seyrek dişler gibi görüntü kusuru dışında genel itibarıyla bir hastalığa vurgu yapmayan ancak diş eksikliğine dayalı sorunlar, bazı durumlarda sağlık alanında ele alınmamakla birlikte fiyatı düşüren ve satış iptalini gerektiren bir kusur olarak kabul edilmektedir. Murtaza Molla bu yüzden satış iptali isteyen alıcılardan birisidir. Şikayetine göre elli altına aldığı kölenin iki dişi olmadığı gibi ayakları da uzun süreden beri sızlamaktadır.: KŞS, 25/69-b1.

⁹⁰ KŞS, 10/40-a2.

⁹¹ KŞS, 20/55-a5.

Bakkal Allahverdi oğlu Mehmet seksen beş altına satın aldığı *devkenin* sağ gözünün içinde hare miktarında beyazı olduğunu fark eder ve iade etmek ister. Tüccarlar arasından bilirkişilerin cariyenin gözünü kontrol ederek kusura kanaat getirmelerinin ardından satışın iptaline ve cariyenin iadesine karar verilir.⁹² Seyrek dişli cariyenin satış iptaline karar verilirken gözdeki kusurun da tıpkı dişlerde olduğu gibi yüzün fark edilebilecek bir noktasında olmasına rağmen alıcının haklı bulunması verilen kararlar açısından çelişkili görünmektedir.

Sonuç

Son dönemlerde toplumsal bir fenomen olarak kölelik konusunda merak uyandıran çalışmalar, Osmanlı ekonomisindeki rolünün yanı sıra kölelik olgusunun sosyal ve kültürel yönleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Köle kusurları tarihsel bağlamda ve sosyolojik açıdan çalışılmayı bekleyen hususlar arasındadır. Kölelik tarihi çalışmalarına mütevazı bir katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışmada erken modern dönem Kırım coğrafyası temel alınarak kadı sicilleri üzerinde kusurlu kölelerin izleri sürüldü. Kusur sahibi köleler *ayb* ve *muhayyerlik* kavramları çerçevesinde ele alındı ve konunun hukuki boyutunu tamamlaması açısından fetvalara başvuruldu.

Kusurlu kölelerin çoğunluğunun kusuru satış iptali davalarından gözlemlenebilmektedir. Kusurlar kategorize edildiğinde sağlık, fizyolojik ve etnik unsurlara bağlı kusur kabul edilen özelliklerin kadın veya erkek yaş fark etmeksizin hepsinde görülebileceği anlaşılmıştır. Ancak cinsiyete dayalı kusurlarda kadın kölelerin daha dezavantajlı durumda olduğu mahkemeye yansıyan davalardan takip edilebilmektedir. Fiziksel açıdan kusursuz ve estetik görünme çabası kadınlarda önemli iken bakire olmama ve *ümm-i veled* olma dışında gerçekleşen gebelik durumları bir kusur kabul edilebilmektedir. Ayrıca cinsel açıdan kadın cariyelerin kullanımına açık *hıyarül ayıp* gibi hukuki uygulamaların varlığı tespitler arasındadır. Ayrıca kusur konusu, *ayb* ve *muhayyerlik* açısından hukuka konu olmanın dışında kusurların tespitinde bilirkişi, ebe kadın ve tabiplere başvurulması itibarıyla tıp bilimi ve sağlık alanına da dâhil olmaktadır.

⁹² KŞS, 25/67-a5. : Kayıtta herhangi bir görme kusurundan bahsedilmediği için estetik kusur olarak düşünülmüştür.

Etnik özellikler kendi başına bir kusur olmamakla birlikte satış esnasında kölelerin tercih edilmesinde önemli bir etkidir. Boğdan asıllı kölelerin Rus olarak satılmasından kaynaklı iptal davaları sık yaşanmaktaydı. Rus kadınların tercih edildiği algısına yönelik net veriler olmamakla birlikte münferit örnekler kadın veya erkek fark etmeksizin Rusların tercih edildiğini göstermektedir. Bu durumda sadece estetik anlamında bir fiziksel yapının yanında Rusların güçlü veya çalışkan olup olmadıklarına dair ön fikirlerin daha fazla veriyle test edilmesi gerekmektedir.

Kusurlu köle kavramı Halep, Kıbrıs, Konya, Rodosçuk gibi imparatorluğun çeşitli coğrafyalarında kadı sicillerine yansımıştır. Kusurların bölgeden bölgeye değişebilir olmasına dair münferit örnekler dışında bir genelleme yapılmasının imkânı yoktur. Ayrıca ele alınan kusurlar, kadı sicilleri, fetvalar ve tüccarların bakış açısından değerlendirilmektedir. Bir kusura sahip olmak, kıymetin düşmesi veya el değiştirmenin yanında kölelerin karşılaşacağı muhtelif zorlukları da beraberinde getirmektedir. Ancak henüz kusur sahibi olmanın kölelere yaşattıkları zorlukları sadece varsayımlar üzerinden değerlendirmek mümkündür. Horlama, altını ıslatma, tedavi edilmediğinde hayati tehlike geçirme, gebe ise bebeğini kaybetme ve bakire değil ise fuhuş için kullanılma ihtimali köleler için her daim mevcuttu. Bunun yanı sıra sara gibi hastalığın kendi zorluklarının dışında geçirilen nöbetlerin efendilere verdiği rahatsızlıktan tedirginlik duyma, zihinsel sorunlar neticesinde sürekli el değiştirmenin uyum sağlamayı güçleştirmesi ve psikolojik sorunları artırması gibi konular üzerindeki değerlendirmeler olaylara kölelerin gözünden bakmayı gerektirmektedir. Elde bulunan kaynakların türleri ve kısıtlılıkları göz önüne alındığında ilgili konularda üretilen sorular, modern düşüncenin temel varsayımlarına dayalı kalmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Kırım Şer'iyye Sicilleri (KŞS). (Otdel Rukopisey Rossiyskoy Natsionalnoy Bibliotek).

- 1 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 3b numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 4 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 10 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 11 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 17 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 20 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 21 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 22 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 25 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 30 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 31 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.
- 33 numaralı Kırım Şer'iyye Sicili.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. MŞH.FTV, 1/107

Kitap ve Makaleler

Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye*, Matbaay-ı Osmaniye, İstanbul, 1882.

Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, 2, İstanbul, 1990.

Apaydın, H. Yunus, "Muhayyerlik", *DİA*, C. 31, (2020), ss.25-30.

Bardakoğlu, Ali, "Ayıp", *DİA*, C.4, (1991), ss.246-247.

Çatalcalı Ali Efendi, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları: Fetâvâ-yı Ali Efendi (1674-1686) Cild-i Evvel*, haz. H. Necâti Demirtaş, İstanbul, 2014.

Ekin, Ümit, "17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 47 (2010), ss 23-37.

Fisher, Alan, "Muscovy and the Black Sea Slave Trade", *Canadian-American Slavic Studies*, 6/4 (1972), ss.575-594.

Fleet, Kate, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, the Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge University Press, , 1999, ss. 37-58.

Güler, Ümit, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrıs'ında Kölelik (17. ve 18. Yüzyıllar)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54 (Haziran 2018), ss. 104-135.

Güneş-Yağcı, Zübeyde, "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları Balkan Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, 8 (2006), s. 12-30.

Güneş-Yağcı, Zübeyde, "İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz Köle Ticareti 1606-1607", *History Studies*, 312 (2011), s. 371-384.

Imber, Colin, "Eleven Fetvas of the Ottoman Sheikh ul-Islam 'Abdurrahim," *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*, edit Muhammad Khalid Masud, Brinkley Messick, and David S. Powers, Cambridge Mass., 1996 ss. 141-149.

İmam-ı Azam Ebu Hanife, *El-İhtiyar-Metni el-Muhtar li'l-Fetva (İmam-ı Azam'ın İctihad ve Görüşleri)*, çev. Celal Yeniçeri, Yelken matbaası, İstanbul, 1973.

İnalçık, Halil, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği", *Doğu Batı: Makaleler II*, Ankara, 2009, s. 123-153.

İnalçık, Halil, *The Customs Register of Caffa, 1487-1490, Sources And Studies On The Ottoman Black Sea I*, 1995.

Ivanics, Maria, "Enslavement, slave labour and treatment of captives in the Crimean Khanate", *Ransom Slavery along the Ottoman Borders (Early Fifteenth–Early Eighteenth Centuries)* Ed. Géza Dávid and Pál Fodor, Brill, Leiden 2007. ss. 193-219.

Jennings, Ronald C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571- 1640*, New York University Press, New York, 1993.

Kabacık, Mehmet, "XVI. Yüzyılda Halep'te Fiyatlar ve Kıymeti", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/7 (Summer 2013), pp. 237-268.

Kavak, Nuri, "Slavery and Slave Prices in the Crimean Khanate (According to Religious Court Records)". *Journal of International Eastern European Studies*, 1 / 1 (August 2019), ss. 59-72 .

Kılınç, Şahin, "Kırım Hanlığında Köle Kaynak Noktaları, İstihdam Alanları ve Köle Azat Etme Yöntemleri", *Journal of International Eastern European Studies* 1 / 2 (Aralık 2019), ss.293-314 .

Kizilov, Mikhail, "“It Was the Poles That Gave Me Most Pain”: Polish Slaves and Captives in the Crimea, 1475–1774”, *Slavery in the Black Sea Region, c.900–1900 Forms of Unfreedom at the Intersection between Christianity and Islam* ed.Felicia Roşu, Brill, Leiden, 2022 ss.145-187.

Kizilov, Mikhailil, Slaves, Money Lenders, and Prisoner Guards: The Jews and the Trade in Slaves and Captives in the Crimean Khanate, *Journal of Jewish Studies*, Vol. LVIII, No.2, (Autumn 2007), ss.1-22.

Kołodziejczyk, Dariusz, "Slave Hunting and Slave Redemption as a Business Enterprise: the Northern Black Sea Region in the Sixteenth to Seventeenth Centuries." *Oriente moderno* 25 (86), no. 1 (2006), ss.149–59.

Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1983.

Lewis, Bernard, *Ortadoğu'da İrk ve Kölelik*, çev. Enver Gürsel, İstanbul, 2006.

Özdem Köse, Zeynep, *Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699)*, Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2017.

Öztürk, Yücel, *Osmanlı Hakimiyetinde Keefe (1475-1600)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014.

Öztürk, Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeğinin Rolü ve Hacmi". *Osmanlı Devleti'nde Kölelik, Ticaret, Esaret, Yaşam*, Ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire yay. İstanbul, 2017.

Öztürk, Yücel, "Kazak Teriminin Kölelik Mefhumu ile İlişkisi Üzerine" *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (Winter/Kış 2020) ss.550-573.

Roşu, Felicia,(ed.), *Slavery in the Black Sea Region, c.900–1900 Forms of Unfreedom at the Intersection between Christianity and Islam*, Brill, Leiden, Netherlands, 2022.

Sak, İzzet, "Konya'da Köleler (16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl)", *Osmanlı Araştırmaları IX*, (1989), İstanbul, ss. 159-197

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Ankara, 2015.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Haz. Şükrü Haluk Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Vatansever, Erim, *67 A 90 Numaralı (On dokuzuncu cilt), 1083-1087 (1672-1676) tarihli Kadıasker Defteri'ne göre Kırım'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2018.

Wiesner-Hanks, Merry E, *Gender in History Global Perspectives*, Wiley-Blackwell Publishing, Second Edition, Oxford, 2011.

Yaşa, Fırat, *Kırım Hanlığı'nda Köleliğin Sosyal ve Mali Boyutları*, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 13/3 (2014), ss. 657-669.

Yaşa, Fırat, "Desperation, Hopelessness, and Suicide: An Initial Consideration of Self-Murder by Slaves in Seventeenth-Century Crimean Society", *Turkish Historical Review*, 9 (2018), ss. 198-211.

Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâvâ-Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi*, Haz: Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan, İstanbul, 2011.

Zilfi, Madeline C., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, Çev. Ebru Kılıç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Extended Abstract

One of the the pivotal aspects in the slave trade in the Ottoman Empire is the Black Sea slave trade network with the Crimean Peninsula serving as the linchpin of this network. A plethora of studies have explored the commercial, social, and cultural dimensions of the Black Sea and Crimean slavery system. While slavery scholarship has typically focused on the slave trade, labor, employment, selling prices, and the emancipation and escape of slaves. Defective slaves, which constitute a commercial and social aspect of slavery, are only mentioned when the subject of sale cancellations or fraudulent sales by slave traders is discussed. The absence of a comprehensive investigation into defective slaves at the micro-level in the literature on Ottoman and Crimean slavery underscores the significance of this research.

The utilization of slave labor is predicated upon the physical attributes of the enslaved individual. Accordingly, it was anticipated that the physiognomy and bodily features of the slave, which can be deemed as his or her capital, would be congruous with the required employment sectors. Slaves who lacked the necessary characteristics for economic and social integration were legally classified as defective or infirm. This investigation aims to classify the problematic qualities that rendered slaves defective in the context of sales cancellations within the 17th century Crimean Peninsula, focusing on criteria such as ethnicity, gender, health, physical ability, and aesthetics. Additionally, this study assesses the commercial and social consequences that arose from such defects, based on analysis of the Crimean qadi court registers and fatwas issued by the Ottoman Sheikh al-Islams.

The principal source of reference is the Crimean Qadi Registers bearing the numerical designations of 1, 3, 4, 10, 11, 17, 20, 21, 22, 25, 30, 31, and 33. The rationale for selecting these registers is that they serve as exemplars from diverse periods and cities throughout the 17th century.

The phenomenon of slavery in Ottoman and Crimean society was grounded in Islamic law and traditional Islamic society. As a result, solutions to practical problems relating to the institution of slavery were sought in fatwas, which are among the primary reference tools

of Islamic law. It is expected that the actual problems reflected in the qadi registers will gain significance when analyzed alongside the fatwas. This study aims to address several questions, including the most common defects found in slaves, the presence of gender and geographic differences in defects, the impact of ethnic characteristics on defects, and whether there are any penalties other than the cancellation of the sale for defective slaves. Additionally, this research examines the effectiveness of penalties and sanctions and what sanctions the laws/Kanunname impose on the sale of defective slaves. It also explores the extent to which defects affect prices and why sales are typically cancelled rather than prices lowered. The disadvantages of being an imperfect slave are also considered. The study further investigates which defects and sales transactions were addressed in the fatwas and whether there is a conflict between theory (legal) and practice in the case of the defective slave. Answers to these inquiries are sought in the context of the qadi registers and fatwas in this study. In the context of this study, a flaw is defined as a physical, aesthetic, or health-related quality that hinders a slave's ability to work effectively or meet the expectations of their owner. The concept of defect or ayb is defined in the language of law and document as a quality that renders a slave unsuitable for their intended purpose or invalidates the sale agreement. The right to cancel the sale or return the slave is called muhayyerlik. These terms and concepts were used in the Crimean qadi registers and Ottoman fatwas to describe the problems related to the sale and ownership of slaves. The fatwas issued by Ottoman Sheikh al-Islams were particularly relevant in providing guidance on the Islamic legal framework for dealing with issues related to slavery. The types of defects that were categorized were limited to ethnicity, gender, health, body, and aesthetics. While the problems related to slavery in Islamic societies have similar characteristics, the judges in the Crimean court encountered almost all of the same slave defects as those addressed in the Ottoman fatwas.

The ethnic origins of the slaves in the Crimean Peninsula include Urus, Moskov, Polish, Wallachian, Moldavian, Nemche, Hungarian, Persian, Circassian, and Georgian. Slavic slaves were often obtained from raids to the north of the Black Sea, and they were commonly described as having white skin, blond hair, and colored eyes. Russian

slaves and cariyeler were more preferred than Moldavian slaves when they were classified. If a Moldavian slave was sold as a Russian and the buyer discovered this later, they could apply to the court to cancel the sale and return the slave. The concept of a defective slave was also present in other geographies of the empire, such as Aleppo, Cyprus, Konya, and Rodosçuk, and it is possible that defects may vary from region to region, but it is difficult to generalize without individual examples.

It is important to note that the practice of using female slaves for sexual purposes or prostitution was not legal or accepted in Islamic law or society. However, the existence of such practices and the exploitation of the legal gap in the *hıyarül ayb* arrangement show that they were not uncommon. It is also worth noting that the concept of defect in female slaves was largely based on their sexual purity and reproductive capabilities, highlighting the patriarchal values and gender roles of the society at that time.

It is worth noting that the concept of defect in the context of slavery was not only limited to physical and health-related issues, but also included social and cultural aspects. For instance, slaves who did not speak the local language or did not have knowledge of the local customs and traditions were also considered defective. This was because they were not able to adapt to their new surroundings and were therefore seen as less useful to their owners.

In addition, defects related to behavior and character were also taken into consideration. Slaves who were disobedient, lazy, or prone to running away were considered defective, as they were not reliable and caused problems for their owners. It was also common for slaves to be punished for their defects, either through physical punishment or by having their rights restricted. For example, a slave who ran away multiple times might be chained up or confined to a small space.

Overall, the concept of defect played a significant role in the slave trade and was used to justify the mistreatment and exploitation of slaves. While the specific types of defects varied depending on the time and place, the underlying idea was the same: that slaves were property to be bought and sold, and that their value was determined by their ability to serve their owners.

The evaluation of defects in slaves is primarily based on the records of Crimean *qadi* registers, fatwas. The presence of defects not only affects the value of the slaves but also subjects them to various difficulties, such as being returned or changing hands. However, the experiences of slaves with defects can only be evaluated based on assumptions. Health problems, such as snoring, bedwetting, and epilepsy, can be physically and mentally distressing, and for pregnant female slaves, the possibility of losing their baby is a serious concern. Additionally, non-virgin female slaves may be forced into prostitution. Mental health issues also pose challenges such as adaptation problems resulting from constant changes of ownership. Due to the types and limitations of available resources, questions about these issues are often based on modern assumptions.